

ÖRGÜTLÜ VAHŞETİN YÜKSELİŞİ
ŞİDDETİN TARİHSEL SOSYOLOJİSİ

SINIŞA MALEŠEVIĆ

ÇEVİREN
MELİH PEKDEMİR

SINIŞA MALEŞEVIĆ

Dublin Üniversite Koleji'nde sosyoloji profesörüdür. Bosna-Hersek'in Banja Luka şehrinde doğdu (1969). Zagreb Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi aldı (1993). Yüksek lisans eğitimini İngiltere'deki Lancaster ve Çek Cumhuriyeti'ndeki Orta Avrupa Üniversitelerinde tamamladı (1995). Ardından İrlanda'daki Cork Üniversite Koleji'nde sosyoloji alanında doktora derecesi almaya hak kazandı (1999). Savaş, etniklik, ulus devletleri, ideoloji, milliyetçilik, şiddet ve sosyal teori konularında tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmalar yapan Maleşeviç, Zagreb'deki Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde, Milliyetçilik Çalışmaları Merkezi'nde, birçok saygın üniversitede ve araştırma kuruluşunda konuk öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak da bulundu.

Başlıca eserleri: *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi* (2018), *Nation-States and Nationalisms* (2013), *Nationalism and War* (2013) ve *Ernest Gellner and Contemporary Social Thought* (2007), *Identity as Ideology* (2006), *The Sociology of Ethnicity* (2004).

MELİH PEKDEMİR

Ordu'nun Fatsa ilçesinin Kumru nahiyesinde doğdu (1953). 12 Eylül darbesinden sonra Ocak 1981'de İstanbul'da tutuklandı. 1989 yılının Temmuz ayında Mamak Askeri Cezaevi'nden tahliye oldu. 1991'de yayınlanan Demokrat dergisinin çıkarılması sürecini başlattı. 2002-2003 arasında Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi? kitabı nedeniyle aldığı hapis cezası yüzünden Almanya'da siyasi mülteci olarak yaşadı. 2004'ten bu yana çevirmenlik, editörlük ve BirGün gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor.

Başlıca telif ve çeviri eserleri: Sıradan ve Sahici (1997); Meğer (1999); *Anne Bak Kral Çıplak!* (1999); *Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi?* (2000); *Politik Korner* (2007); William Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* (2008); *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük* (2012); Roland Baer, *Cennetin Eleştirisi; Richard Sennet, Zanaatkâr* (2013); *Devrimcilik Güzel Şey Be Kardeşim* (2014); Lars T. Lih, *Lenin'i Yeniden Keşfetmek* (2018); George Ritzer, *Küresel Dünya* (2020); Marshall Sahlins, *Büyülü Evrenin Yeni Bilimi* (2022); Adam Przeworski, *Demokrasinin Krizleri* (2023), Mathew Guest, *Neoliberal Din* (2023).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
GİRİŞ	
ŞİDDETİN BİN BİR YÜZÜ	15
I	
ÖRGÜTLÜ ŞİDDET NEDİR?	27
1. Şiddet Nedir?	27
2. Şiddeti Örgütlemek	40
3. Örgütlü Şiddet ve Tarihsel Değişim	44
4. Sonuç	72
2	
UZUN VADEDE ŞİDDET	74
1. Giriş	74
2. Uzun Vadenin Sosyolojisi	75
3. Toplumsal Örgütlenme ve Şiddet	78
4. İdeoloji ve Şiddet	89
5. Dayanışma ve Şiddet	99
6. Sonuç	109
3	
İNSAN VAHŞETİ NE KADAR ESKİDİR?	111
1. Giriş	111
2. İnsanlar Diğer Hayvanlara Kıyasla Şiddete Daha Fazla mı Yatkındır?	112
3. İnsan Şiddeti Ne Kadar Eskidir?	120

4. Bazı İnsan Grupları Diğerlerine Kıyasla Şiddete Daha mı Yatkındır?	137
5. Şiddetin Örgütsel Temelleri	142
6. Sonuç	158
4	
ÖRGÜTLÜ ŞİDDETİN YÜKSELİŞİ	159
1. Giriş	159
2. Tarihte Örgütlü Şiddeti Nasıl Ölçmeli?	160
3. Tarihin İlk Dönemleri	167
4. Modernlikten Önce Dünya	175
5. Örgütlü Şiddet ve Modernlik	184
6. Sonuç	220
5	
SAVAŞLAR	222
1. Giriş	222
2. Savaş ve Toplumsal Değişim	223
3. Savaş-Devlet-Toplum Bağlantı Noktası ve Toplumsal Örgütler	229
4. Savaş-Devlet-Toplum Bağlantı Noktası ve İdeoloji	244
5. Mikro Dayanışma ve Savaş Deneyimi	258
6. Sonuç	266
6	
DEVİRİMLER	267
1. Giriş	267
2. Devrimleri Tanımlamak	268
3. Devrim Teorileri	276
4. Alternatif Bir Vizyon: Longue Durée Bakış Açısı	287
5. Devrimler ve Toplumsal Örgütler	289
6. Devrimler ve İdeolojik Nüfuz	299
7. Devrimci Eylemi Güdüleyen Nedir?	310
8. Sonuç	317

	7	
SOYKIRIMLAR	319	
1. Giriş	319	
2. Soykırım Nedir?	320	
3. Soykırımın Toplumsal Kökenleri	331	
4. Geleneksel Modernizmin Ötesi: <i>Longue Durée</i> Soykırım	344	
5. Sonuç	373	
	8	
TERÖRİZM	374	
1. Giriş	374	
2. Terörizmin Anlamı	375	
3. Terörizmin Sosyolojisi: <i>Kültür ve Şiddet</i>	381	
4. Terörizm Kültürel Bir Olgu mudur?	389	
5. Kültürelci Açıklamaların Ötesi: <i>Uzun Vadede Terörizm</i>	395	
6. Bürokrasi ve Terör	396	
7. İdeoloji ve Terörizm	403	
8. Mikro Dayanışma ve Terörizm	411	
9. Sonuç	419	
	9	
İNSANLAR NEDEN SAVAŞIRLAR?	420	
1. Giriş	420	
2. Toplumsal Kaynaşma ve Askeri Örgütlenme	421	
3. Şiddet ve Mikro Dayanışma	427	
4. Modern Öncesi Dünyada Şiddet ve <i>Toplumsal Kaynaşma</i>	437	
5. Modern Çağda Şiddet ve Toplumsal Kaynaşma	443	
6. Sonuç	456	
	SONUÇ	
ÖRGÜTLÜ ŞİDDETİN GELECEĞİ	459	
	KAYNAKÇA	466
	DİZİN	504

GİRİŞ

ŞİDDETİN BİN BİR YÜZÜ

Geçmişe dönüp baktığımızda zulmün yaygınlığı karşısında genellikle dehşete kapılırız. Bu durum katliamları, şiddetli isyanları, işkenceyi, bitmek bilmeyen savaşları, ortalığı kan gölüne çeviren çatışmaları ve sıradan bireylere reva görülen korkunç cezaları kaydeden romanlarda, sanat eserlerinde, dinsel metinlerde, ders kitaplarında ve birçok popüler yayında kendini belli eder. Antik Çin ve Hindistan'dan Afrika'ya, Roma Avrupası'na, hatta Kolomb öncesi Amerika'ya varasıya nereye bakarsak bakalım, odak noktasının genellikle atalarımızın vahşi uygulamalarının ve insanlıkdışı davranışlarının yaygınlığı olduğunu görürüz. Geçmişin bu kayıtlarında karşılaşılabilecek tipik örnekler arasında ayrıntılı işkence açıklamaları bulunmaktadır. İnsan uzuvlarında ve gövdesinde küçük bıçak kesikleri açılarak yapılan ve kurbanı uzun süre acı çektirmeye dayanan Çin Lingchi işkence yöntemi ("bin kesikle ölüm" olarak bilinir), eski Hindistan'da ayrıntılı bir işkence odası olan Ashoka'nın Cehennemi veya canlıyken kalp çıkarmaların eşlik ettiği Aztek insan kurban etme ayinleri bunlara örnek gösterilebilir. Bu dehşetli tiyatronun ayakucunda ise Ortaçağ Avrupası bulunur ve bu dönem birçok yerde, işkencelerin eksik olmadığı, tüyler ürpertici cinayetlerin ve şiddetin en uç biçimlerinin kutsandığı bir çağ olarak tasvir edilmektedir. Halkın hayalgücünde insanlık tarihinin bu dönemi karmaşık işkence aletleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir; bunlar arasında bedenleri parçalayan tekerlek, kafa kırıcı ve içine kapatılan insanı çivilerle delik deşik eden demir bir dolap olan kötü şöhretli Çivili Tabut da yer alır. Bu nedenle "Ortaçağ

vahşeti”, şiddetin ürkütücü biçimleriyle özdeşleşen ve bu şekilde daha ziyade düşmanlara kara çalmak için kullanılan bir tabir hâline gelmiştir.

Oysa çağdaş Ortaçağ uzmanlarının da gösterdikleri üzere, halk arasında Ortaçağ Avrupası hakkında yaygın olan bu algılar ile tarihsel gerçeklik pek örtüşmemektedir. Nitekim Klemetilä (2009), Kleinschmidt (2008), Carrel (2009), Baraz (2003) ve diğerleri, Ortaçağ Avrupası’nın şiddet barındıran retoriğine ve sanatta karşımıza çıkan bazı korkutucu, hatta mide bulandırıcı tasvirlerine rağmen insanlık tarihinde bilhassa şiddet içeren bir dönem olmadığını göstermişlerdir. Kleinschmidt (2008: 170) bu noktayı “Ortaçağın ilk dönemlerine tarihlenen kaynaklarda [bu dönemde] savaflara katılanların savaşa gitmeye hevesli olduklarını ya da vahşetten doğrudan zevk aldıklarını gösteren belirgin kanıtların sayısı çok azdır” diyerek vurgulamaktadır. Baraz (2003) ise vahşete nadiren ve neredeyse daima belirli bir amaca yönelik bir araç olarak başvurulduğu karmaşık durumları tespit etmektedir. Keza Carrel (2009) da Ortaçağ adalet sisteminin, halka açık işkence ve insanlıkdışı idam biçimlerini esas almadığını ileri sürmektedir. Bunun yerine çoğu suç, sıklıkla şehir halkının merhametine sığınacak olan bir bireyin toplum içinde utandırılmasını hedefleyen hafif cezalarla cezalandırılıyordu. İdam cezaları ise genellikle cinayet, küfür ve şirk gibi eylemlerle sınırlı tutuluyordu. Klemetilä (2009), Ortaçağ hakkındaki yaygın yanlışlıkların, kısmen kayıtların lâfzî hâlleriyle okunmasından, Haçlı Seferleri’ne dair görsel tasvirlerden ve adalet yönetiminden ve kısmen de bu dönemin daha sonraları Rönesans ve Aydınlanma hareketlerinin ışığında yeniden yorumlanmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ortaçağ kayıtları ile işkence ve şehitlikle ilgili görsel malzemeler, genellikle propaganda için ve didaktik amaçlarla yazıldıklarından, olduğu gibi ele alınmazlar. Oysa “barbar Ortaçağ”ın son zamanlardaki çerçevesi, geçmişi kasıtlı olarak “Ötekileştirmeye” çalışmış Rönesans ve Aydınlanma hareketlerinin etkisi altında çizilmiştir. Çünkü o

hareketlerin, ilerleme, akıl ve özgürlük mesajlarını başarılı bir şekilde yayabilmeleri için tasarılarını “gerici geçmiş” olarak inşa ettikleri bir şeyin karşısında konumlandırmaları gerekiyordu. Aynı durum Avrupa ve diğer kıtalar için de geçerlidir. Artık Ashoka’nın Cehennem odasının edebi bir buluş olduğunu, Çivili Tabut’un da Ortaçağ Avrupası’nda hiçbir zaman bir işkence aleti olarak kullanılmadığını, hatta Azteklerin insan kurban etme ayinlerinin bile daha önce sanıldığı kadar yaygın olmadığını ve her zaman ölümle sonuçlanmadığını biliyoruz (Schild 2000; Obeyesekere, 2002; Graulich 2000).

Elbette bütün bunlar modern çağdan önceki dönemlerde şiddet ya da vahşet olaylarının yaşanmadığı anlamına gelmiyor. Tersine, şiddet toplumda önemli bir denetim mekanizmasıydı. Dönem dönem ama çoğunlukla nadiren yaşanan aşırı vahşet örnekleri ise çeşitli adalet sistemlerinin ve bazı savaş pratiklerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Sözün özü, zulüm gündelik hayatın bir parçası değildi. Ara sıra yapılan dehşet verici mezalimlerse zulmün yaygınlığıyla karıştırılmamalıdır. Kitabın ilerleyen sayfalarında da vurgulayacağım gibi, işkence kullanımı genellikle gücün bir belirtisi olmaktan ziyade zorlayıcılığın zayıf olduğunun bir işaretidir ve dehşetli cinayetlere bel bağlayanlar, büyük çaplı kayıplar verdirmelerine izin verecek başka örgütsel araçlardan gerçekte yoksundurlar.

Geçmişin aşırı şiddet içerdiğine dair bu geniş çapta paylaşılan imgeler, yalnızca kitle iletişim araçları veya halk arasındaki beylik inançlarla da sınırlı değildir, oldukça etkili akademik düşünceler tarafından da bilfiil desteklenmektedir. Bu görüşün ilk akademik hâlini John Stuart Mill “Uygarlık” (Mill 1836) adlı makalesinde zaten ifade etmişti, bu makalede Mill uygar eylemi barbarlığın karşısına koyuyordu. Mill’e göre şiddet, barbarlığın tanımlayıcı bir özelliğiydi, oysa uygarlık barış, işbirliği ve empati anlamına geliyordu:

Vahşi yaşamda çok az yasa vardır ya da hiç yoktur veya adalet yönetimi hiç yoktur; bireyleri birbirinden gelecek zararlara karşı korumak için toplumun kolektif gücünün sistematik

olarak kullanılması söz konusu değildir; herkes kendi gücüne veya kurnazlığına güvenir ve bunun işe yaramadığı yerde, genellikle çaresizdir. Buna göre, üyelerinin canlarını ve mallarını korumaya yönelik toplum düzenlemelerinin, *aralarındaki barışı korumaya yetecek ölçüde mükemmel olduğu*, yani topluluğun büyük bir kısmının güvenlikleri için esas olarak toplumsal düzenlemelere bel bağlamaya ve çoğunlukla ve olağan koşullarda, çıkarlarının (ister saldırı ister savunma yoluyla) bireysel güçleriyle ve cesaretleriyle savunmasından vazgeçmeye ikna edildiği bir halka, *uygar diyoruz*. (Mill 1836, 1. Bölüm; vurgular eklenmiştir)

Mill'in değerlendirmesine göre, uygarlık bir kez kurulduktan sonra, "modern Avrupa'da ve özellikle Büyük Britanya'da, başka herhangi bir yer veya zamandan daha üstün bir derecedeki ve daha hızlı bir ilerleme durumundaki" doruk noktasına ulaşarak gelişimini sürdürüyordu.

Benzer fakat sosyolojik açıdan daha ayakları yere basan bir görüş ise Herbert Spencer (1882) tarafından geliştirilmiştir. Spencer savaşı toplumlar ile sanayi toplumları arasında bir ayırım yapıyordu: Savaşı toplumların ayırt edici özelliği kesintisiz bir şiddet ve "zorunlu işbirliği"yken, sanayi toplumlarının ayırt edici özelliği özgürlük ve "gönüllü işbirliği"ydi. Spencer'ın evrimsel şemasında, toplumsal gelişme, daha az gelişmiş savaşı toplumlardan, daha karmaşık sanayi toplumu düzenlerine doğru adım adım gidişi ifade ediyordu.¹ Dolayısıyla bu şemada şiddet, uygarlığın "Öteki"si olarak anlaşılıyordu.

Çağdaş sosyal bilim ve teori bunun gibi basitleştirilmiş evrim şemalarına artık eskisi kadar rağbet etmiyorsa da şiddet ile uygarlığın birbirini dışlayan olgular olduğu ve modern dünyanın daha önceki dönemlere kıyasla daha şiddetsiz bir

¹ Spencer'in hakkını vermek gerekirse, o toplumsal değişimin yönü konusunda Mill'den daha temkinliydi çünkü tarihsel olarak toplumsal örgütlenme modellerinin sanayi toplumundan savaşı topluma doğru tersine dönme ihtimalini de tasavvur etmişti.

yer olduğu yönündeki algı hâlâ gücünü korumaktadır. Örneğin bu görüş Norbert Elias'ın uygarlaşma süreci teorisinin de temelini oluşturur ve bu teoride “Ortaçağ toplumlarının –bizimkiyle kıyaslandığında– şiddete çok daha yatkın” olduğu görüşü açıkça savunulur (Elias 1998: 198). Benzer bir şekilde toplum tarihçisi Marc Bloch da Ortaçağ Avrupası'nda “şiddetin . . . toplumsal yapıda ve çağın zihniyetinde derin köklere sahip olduğunu” ileri sürer (Bloch, 1961: 411). Daha yakın zamanlarda ise Steven Pinker (2011: 1), modern öncesi dünyayı “yabancı bir ülke” olarak tasvir eden bir kitap yazmıştır. O ülkede “vahşet”, “günlük varoluşun dokusuna derinlemesine işlenmiştir.” Bu yoruma göre şiddet, uygarlığın gelişi ve özellikle de modernliğin başlamasıyla birlikte azalma eğilimine girmiştir. Pinker (2011: xxi) daha da ileri gidip “bugün kendi türümüzün gelmiş geçmiş en barışçıl çağında yaşıyor olabiliriz” demektedir.

Bu kitapta, şiddet hakkında epey revaçta olan işte bu tür toplumsal teşhislere meydan okuyorum. Özellikle örgütlü şiddetin tarihsel dinamiklerine odaklanıyorum ve bunların örnek teşkil etmiş olanlarını da savaşlar, devrimler, soykırımlar ve terörizm gibi toplumsal olgular olarak ele alıyorum. Bu olguların dikkatli biçimde incelenmeleri hâlinde uygarlığın gelişimi ve modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte bir gerileme yaşamadıklarının görülebileceğini ileri sürüyorum. Tersine, örgütlü şiddetin toplumdaki gidişatı bize tam aksi yönü işaret etmektedir: Uygarlıklar ve bürokratik yönetim modelleri gelişip genişledikçe, şiddete yönelik örgütsel ve ideolojik kapasite de gelişip genişlemektedir. Gelgelelim bu saptama, örgütsel gelişmenin kaçınılmaz olarak şiddete yol açtığını ya da örgütlü şiddetin yükseliş eğilimini sürdürmek zorunda olduğunu iddia etmek değildir. Tarihsel ve coğrafi farklılıklar nedeniyle şiddet eylemlerinin işleyiş tarzında muazzam farklılıklar vardır. Dahası, şiddet sabit ve önceden belirlenmiş bir öze değil birden fazla varoluş biçimine sahip olduğundan, tarihsel dönüşümlerini tam olarak kavramak son derece zordur. Bu durum

aynı zamanda belirli şiddet biçimlerinin kullanımına yönelik değişen tutumları da içermektedir. Sözelimi modern öncesi ve erken modern Avrupa'nın büyük bir kısmında Tanrı'ya ve kutsallara sövmek, eş dövmekten daha ciddi bir suç olarak görülürken, bugün bunun tam tersi söz konusudur. Dolayısıyla, önceki kuşaklar Tanrı'ya ve kutsal şeylere sövme eylemlerini ağır bir şekilde cezalandırırken bu eylemleri Tanrı'ya hedef alan aşırı şiddet biçimleri olarak görüyorlardı. Oysa şimdiki normatif parametrelerimiz en yüksek değeri kişinin beden bütünlüğünün korunmasına atfediyor.

Şiddetin azalıp azalmadığına dair çağdaş tartışmaların çoğu, şiddetin istikrarlı, tarih boyunca süren ve kültürlerarası bir olgu olduğu önkabulüne dayanıyor. Bu argümanlar, vahşet ve uygarlığın, şiddetin fizikselliği ve kasıtlılığı etrafında inşa edilmiş sabit sınırlarla nitelendirilmesi itibarıyla birbirini dışlayan iki olgu olduğu görüşüne dayanmaktadır. Gelgelelim, böylesine katı bir ikilik fazlasıyla dar bir kavramlaştırmadır ve tarihsel bakımdan da çok sınırlıdır. Şiddetin karakterini açıklayabilmek için onu çok daha geniş bir tarihsel, coğrafi ve toplumsal bağlama yerleştirmek şarttır. Bugünkü hukuk ve ahlak sistemlerimiz, bir yabancıнын bedenine (örneğin memelerine veya penisine) rızası olmadan kasıtlı olarak dokunmayı bir suç ve şiddet eylemi addetmektedir. İşyerinde veya okulda uygulanan psikolojik baskılarsa –çoğu zaman bu baskılara maruz kalanların sağlığını ve esenliğini derinden etkilemelerine rağmen– nadiren bir şiddet biçimi sayılmaktadır. (Bunlara şu örnekler verilebilir: sürekli artan iş yükü hedefleri, gerçekçi olmayan iş/yaşam talepleri; bireylerin sürekli artan toplumsal yalıtılmışlığı; toplum içinde utandırmanın yeni biçimlerinin etkisi; kişinin örgütlülüğü dışında kurumlaşmış empati eksikliği ile alttan alta sıklıkla desteklenen kalıcı varoluşsal güvensizlik). Oysa modern öncesi dünyada, toplumdan tecrit etme ve toplum içinde utandırma davranışı, çoğu fiziksel ceza biçiminden çok daha ciddi zor kullanma biçimleri olarak görülüyordu. Örneğin Carrel'in (2009) gösterdiği üzere, 14.

yüzyılın İngilteresi'nde çoğu kişi, hapisanede kısa bir süre bile alıkonmak yerine ayaklarının geçirilerek teşhir edildikleri delikli tahta oturağı tercih ediyordu. Bir kişinin köyünden kovulmasının, genellikle bir ceza biçimi olarak uygulanan çoğu bedensel yaralama biçiminden çok daha acımasız olduğuna inanılıyordu. İşte bütün bunlar, şiddetin zamana ve mekâna göre değişen dinamik bir toplumsal olgu olduğunu gösteriyor. Bu uzun vadeli tarihsel süreçleri daha iyi anlayabilmek için, günümüzün beden ve fail merkezli şiddet kavramlarına saplanıp kalmamak, bunların dışına çıkıp düşünebilmek gerekiyor. Şiddet eyleminin sadece maddi bir eylem, kişinin bedeni üzerinde kasıtlı güç kullanımını içeren fiziksel bir olay şeklindeki çağdaş yeniden yorumu, insanlık tarihinde epey geç tarihlerde ortaya çıkmıştır ve bu yüzden tarihsel bağlam-sallaştırmayı gerektirmektedir. Son birkaç onyıdır modern toplumsal düzenin bedeni hedef alan şiddet eylemlerine diğer tüm şiddet türlerinden daha fazla ağırlık verdiğiinden kuşku yoktur. Hatta modernliğin son dönemlerinin ayırt edici yönünün beden fetişizmi olduğu bile iddia edilebilir ki bu da beden süslemeleri (yani dövme ve piercing) yoluyla pekiştirilen kişisel denetimden, beden merkezli tüketimciliğe ve kişinin bedenine neyin saldırı teşkil ettiğine dair algılarımıza kadar uzanan bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Bütün bu durumlarda ve diğer pek çok durumda, odak noktası kesinlikle beden bütünlüğünün fiziksel yönleri olmaktadır. Örgütlü şiddetin gidişatını anlama bakımından şiddetin fiziksel boyutları çok önemli olmaya devam etse de bunlar şiddet eyleminin maddi olmayan ve kasıt barındırmayan biçimleriyle de desteklenmelidir. İlaveten, şiddet eylemlerinin nasıl ortaya çıktığını ve yayıldığını daha iyi anlamak açısından dikkatimizi bireysel veya kolektif failerin kasıtlı eylemlerinden, şiddet uygulamalarını teşvik eden toplumsal örgütlerin kasıtsız eylemlerine yöneltmek de çok önemlidir (bkz. Birinci Bölüm).

Bu kitapta, örgütlü şiddetin insanlık tarihi boyunca nasıl dönüştüğünü araştırmaya çalışıyorum. Bu bağlamda, örgütlü

şiddetin birçok biçiminde çarpıcı bir azalmanın meydana gelmediğini, örgütlü şiddet için daha büyük bir örgütsel ve ideolojik kapasitenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan büyük bir toplumsal dönüşüm geçirdiğini savunuyorum. Bu da şiddetin kademeli olarak toplumsal örgütlerin zor kullanımına dayalı ve ideolojik gücüne dönüştürüldüğü ve böylece erişimlerini ve meşruiyetlerini genişletmek için mikro düzeydeki çeşitli dayanışmaları kullanabildikleri anlamına gelir. Zorlayıcı ve ideolojik güçlerin nasıl geliştiğini, genişlediğini ve dönüştüğünü tam olarak anlamak için, bu değişimi teşvik eden uzun vadeli tarihsel süreçlere başvurmak gerekiyor. Şiddetin meşru kullanımını devletin gün geçtikçe tekeline daha fazla alması, artan okuryazarlık oranları, yaygın eğitim, kitle iletişim araçlarının çoğalması ve kamu alanının genişlemesi, otoritenin bürokratikleşmesi ve kitlesel ideolojikleşme, şiddete farklı bir açıdan bakılmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, son 300 yıl, şiddet eylemlerinin azalması şöyle dursun, aslında örgütlü şiddetin boyutlarında dikkate değer bir artışa tanıklık etmiştir. Bu dönemin büyük bir kısmı kitlesel imhanın adım adım genişlemesiyle karakterize olmuş ve kitlesel imha yönünde tam bir umutsuzluk noktası ise 250 milyondan fazla insan kaybıyla 20. yüzyıl olmuştur (White 2012). Bu ölümcül olayların çoğu, bu yüzyılın ilk yarısıyla sınırlıydı. Fakat bu kayıpları yaratan örgütsel ve ideolojik yapı iskeleleri sökülmemiştir. Tersine, son 70 yıl, ulus devletlerinden, ticari kuruluşlardan, dinî kurumlardan ve toplumsal hareketlerden sivil toplum gruplaşmalarına kadar uzanan toplumsal örgütlerin zorlayıcı ve ideolojik güçlerinin sürekli arttığına tanıklık etmiştir. Bu örgütsel ve ideolojik kapasitenin yükselişi toplumsal bir ortam da yaratmıştır. Bu ortamda, bir yandan toplumsal ilişkiler zorla barışçılaştırılmış, diğer yandan bu zorla barışçılaştırma periyodik olarak kitlesel ölçekte şiddet patlamaları için koşullar yaratmıştır.

Bu kitap, örgütlü şiddetin toplumsal dönüşümünü farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlarda çözümlenmek amacıyla sosyo-

lojik ve tarihsel temellere dayanan bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlıyor. Bu yaklaşım birbirine bağlı üç tarihsel sürecin işleyişini vurgulayarak örgütlü şiddetin *longue durée*² çözümlemesini sunmaya çalışan önceki çalışmalarına (Malešević 2013a, 2013b, 2013c, 2011, 2010) dayanıyor: zor kullanımının birikerek bürokratikleşmesi, merkezkaç ideolojikleştirme ve mikro dayanışmanın sarmalanması. Amacım, örgütlü şiddetin toplumsal dinamiklerinin izlerini zaman ve mekân içinde araştıran sistematik bir tarihsel sosyoloji çözümlemesi sunmaktır.

Kitabın Düzeni

Örgütlü şiddet ile toplum arasındaki ilişkiyi kesintisiz uzun zaman süreleri boyunca anlamak için bu kaygan kavramı tanımlamak ve yerli yerine oturtmak gerekiyor. Bu yüzden Birinci Bölümde teorik ve empirik olarak sürdürülebilir bir örgütlü şiddet kavramı geliştirmek amacıyla, şiddet konusunda yapılan çalışmalarda önde gelen yaklaşımları eleştirel bir bakışla ele alıyorum. Çok geniş ya da çok dar kapsamlı olan başat şiddet anlayışlarından uzak durmaya çalışıyorum ve şunu iddia ediyorum: Geniş kapsamlı tanımlar şiddeti görelî hâle getirirken, dar kapsamlı tanımlar bedensel olmayan ve kasıtlı olmayan şiddet eylemi biçimlerini açıklayamamaktadır. Bu kavramsal tartışmayı daha sonra örgütlü şiddet üzerine yapılan çalışmalarda önde gelen üç yaklaşımı (Weber, Foucault ve Elias) eleştirel bir gözle ele alacak şekilde genişletiyorum. Güçlü ve zayıf yönlerini saptamak ve örgütlü şiddetin alternatif bir yorumunu sunmak üzere analitik bir alan belirlemek amacıyla üç bakış açısının her birini kısaca değerlendiriyorum.

² “Longue durée”: “uzun dönem”, “uzun vade” anlamına gelen Fransızca terim. Fransız Annales Okulu’nun tarih çalışmalarında, olayların gerisinde uzun dönemli tarihsel yapıları öncelik veren tarihyazımı yaklaşımını ifade eden bir kavramdır. (Çev.)

İkinci Bölümde, örgütlü şiddetin incelenmesine olanak tanıyan bir teorik çerçeve sunuyorum. Devleti nesne edilen karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji geleneğinden kısmen de olsa yararlanarak örgütlü şiddetin tarihsel dinamiklerini merkeze alan *longue durée* modelinin bir versiyonunu sunuyorum. Daha somut olarak, son 12.000 yılda örgütlü şiddetin gelişmesinde ve dönüşümünde önemli bir rol oynadığına inandığım üç uzun vadeli tarihsel süreç belirliyorum. Bunlar zor kullanımının birikerek bürokratikleştirilmesi, merkezkaç ideolojikleştirme ve mikro dayanışmanın sarmalanmasıdır. Bu bölüm, üç sürecin her birinin nasıl işlediğini ve bunların örgütlü şiddet bağlamında birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu açıklıyor.

Üçüncü ve Dördüncü Bölümler, insanlık tarihi boyunca örgütlü şiddetin yaygınlığına ilişkin mevcut bulguları eleştirel bir bakışla gözden geçiriyor. Özellikle Üçüncü Bölüm, ilk insanların ne ölçüde şiddet kullandığını değerlendirmek üzere arkeolojik, antropolojik bulguları ve tarihsel belgeleri irdeliyor. Örgütlü şiddetin insanlık tarihinde oldukça geç bir tarihte geliştiğini ve yayılmasının örgütsel gücün genişlemesiyle yakından bağlantılı olduğunu ileri sürüyorum. Üçüncü Bölüm büyük ölçüde tarihöncesine ve tarihin ilk dönemlerine odaklanırken, Dördüncü Bölüm örgütlü şiddetin tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadarki dönüşümüne kısaca bir göz atıyor. Genel savım doğrultusunda, şiddetin, toplumsal gelişmeyle, uygarlığın ilerleyişi veya modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte azaldığını gösteren hiçbir somut kanıtın olmadığını vurguluyorum. Tersine, zorlayıcı-örgütsel ve ideolojik yapılarla sıkı sıkıya bağlantılı olduğu için, bu yapılar büyümeye devam ettikçe örgütlü şiddetin de genişlediğini gösteriyorum. Üçüncü ve Dördüncü Bölümler genel bir bakış sunarken, sonraki dört bölüm daha özel olarak örgütlü şiddetin ana biçimlerine, yani savaşa, devrimlere, soykırımlara ve terörizme odaklanıyor.

Beşinci Bölümde, savaşın tarihsel dinamiklerini araştırıyor-

rum. Savaş ve toplumsal değişim arasındaki ilişkiye bakıyorum ve savaşın sürekli artan örgütsel ve ideolojik kapasitesinin hem yıkıcı hem de toplumsal olarak üretken sonuçlar açısından belirleyici olduğunu ileri sürüyorum. Bu bağlamda, son zamanlarda devletlerarası savaşların ve cephede meydana gelen can kayıplarının sayısındaki azalma, savaşın kaçınılmaz bitişi olarak değil de savaşların örgütsel ve ideolojik olarak günlük yaşamın içine iyice yerleştiği bir yapısal ilerleme biçimi olarak yorumlanabilir.

Altıncı Bölüm, devrimlerin tarihsel dinamiklerini araştırıyor. Başat devrim teorilerini eleştirel bir bakışla gözden geçiriyorum ve ardından örgütlenme kapasitesi, ideolojik nüfuz ve mikro dayanışmanın yerleşmesinin rolüne odaklanan alternatif bir yorum sunuyorum. Bu bağlamda, devrimci deneyimin inişli çıkışlı güzergâhlarına da biraz ışık tutuyorum.

Soykırımlar genellikle örgütlü şiddetin en uç biçimleri olarak kabul edildiğinden, Yedinci Bölümde onların toplumsal kökenlerini ve tarihsel güzergâhlarını çözümlüyorum. Soykırımlar üzerine yapılan araştırmaların çoğu, hukuki ve etik boyutlara ağırlık verse de bu tartışmaları sosyolojiye doğru kaydırmak bugün bir ihtiyaç hâline geldi. Bu yüzden bu bölümde, bu toplumsal olgunun *longue durée* yorumunu geliştirmeye yönelmiş sosyolojik yaklaşımları ele alıyorum.

Terörizm ise diğer örgütlü şiddet biçimlerine kıyasla çok daha az sayıda can kaybına neden olmasına rağmen genellikle hak ettiğinden daha fazla dikkat çekiyor. Sekizinci Bölümde, terörizmin ne olduğunu ve kamuoyunun dikkatini neden bu kadar çektiğini çözümlüyorum. Daha somut olarak, terörizme dair etkili sosyolojik ve sosyolojik olmayan yaklaşımların eleştirel bir çözümlemesini sunuyorum ve şunu iddia ediyorum: Sosyolojik olmayan çözümler psikolojik, ekonomik ve siyasi faktörleri aşırı vurgularken, önde gelen sosyolojik yaklaşımlar kültürel olarak belirlenimci açıklamalar sunmaktadır. Bu bağlamda, terör eylemlerini örgütsel ve ideolojik güçler ile

mikro dayanışma prizmasından geçirerek araştıran alternatif bir yaklaşım öneriyorum.

Mikro dayanışmayı toplumsal eylemi seferber eden hayati mekanizmalardan biri olarak gördüğüm için, bu sürecin uygulamada nasıl işlediğini incelemek de hayati bir önem taşıyor. Dolayısıyla Dokuzuncu Bölümde grup içi kaynaşmanın nasıl işlediğine daha yakından bakıyorum. Bu bölümde insanların doğal olarak başkalarıyla bir arada olmayı seven canlılar olmadıklarını ve grup dinamiklerinin genellikle örgütsel ve ideolojik destek gerektirdiğini ileri sürüyorum. Bu bölüm, örgütlü şiddet ile mikro dayanışma arasındaki tarihsel dinamikleri araştırıyor.

Hannah Arendt (1970) “Şiddet Üzerine” adlı makalesinde güç [iktidar] ile şiddet arasında keskin bir ayrım yapmaktadır. O makalede Arendt, şiddetin, gücün aşırı bir örneği olmaktan ziyade gücün karşıtı olduğunu savunur. Bu görüşe göre, ortak irade ve halkın rızasıyla üretilen güçten farklı olarak şiddet, gücün mevcut olmayışı, yokluğu demektir. Bense bu kitapta karşıt görüşü benimsiyorum. Bana göre kolektif şiddet, örgütsel ve ideolojik güçlerin bir ürünüdür ve bu güçler büyüyüp genişledikçe örgütlü şiddet kapasitesi de artmaktadır. Aydınlanmanın şiddetten tamamen arınmış toplumsal gerçeklik hülyasını paylaşan Arendt’in aksine bu kitap, şiddetin insanlığın tarihsel deneyiminin ayrılmaz ve indirgenemez bir parçası olduğu kabulüne dayanıyor.